

Оглядове досьє щодо зарубіжного досвіду самостійної сплати податків громадянами – фізичними особами*

Анотація. У цьому досьє узагальнено практику законодавчого регулювання сплати податків громадянами – фізичними особами (переважно країн ЄС) у розрізі процедури нарахування податків, їх сплати та контролю за їх повнотою і достовірністю. Розглянуто досвід Франції та Німеччини (як найбільш економічно розвинених країн Євросоюзу), а також Польщі (як одного із найближчих сусідів України, що пройшов шлях трансформації податкової системи).

I. Загальна характеристика зарубіжного досвіду самостійної сплати податків громадянами – фізичними особами

Оподаткування доходів громадян у Європейському Союзі побудоване на різних видах систем. Водночас можна виділити загальні риси, які визначають систему оподаткування прибутковим податком громадян або податком на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) в розвинених країнах:

- прогресивна система оподаткування (у більшості випадках);
- звільнення від оподаткування доходу, який є меншим від законодавчо встановленого мінімального рівня (аналог податкової пільги у законодавстві України);
- оподаткування всіх доходів резидентів (зокрема пасивних доходів, одноразових доходів, доходів, отриманих за межами країни тощо) та доходів нерезидентів, що отримані в країні¹;
- надання податкових кредитів на утримання дітей або непрацюючих осіб;
- щорічне заповнення декларації про доходи;
- можливість заповнення спільних декларацій (подружжям або спільно з дітьми).

У деяких країнах застосовуються особливості оподаткування доходів до певних форм зайнятості – фермерських господарств, самозайнятих осіб тощо. Є небагато прикладів застосування податку на надприбуток (наприклад, у Франції), також окремі країни практикують введення специфічних нетипових національних податків.

Загальна практика самостійної сплати податків фізичними особами в Європейському Союзі відповідає певним критеріям.

ПДФО обкладаються будь-які доходи громадян-резидентів та нерезидентів, які тривалий час (зазвичай більше, ніж півроку) проживають у країні, мають у ній певний дохід, або для яких країна є «центром життєвих інтересів». Такі фізичні

¹ На початку пандемії коронавірусу через скасування рейсів багато людей опинилися в інших країнах, і тоді ЄС застосував виняток щодо оподаткування, звільнивши фізичних осіб від сплати податків у країні нерезиденства, навіть після 183 днів. Такий прецедент планують застосувати й щодо українських переселенців в умовах збройної агресії РФ.

особи подають річну податкову декларацію в установлений законодавством країни строк. Зазвичай податкова декларація може бути подана в індивідуальному порядку, або спільно з членами родини – дружиною (чоловіком) та /або дітьми. Оскільки за найманих осіб ПДФО сплачують роботодавці, у деяких країнах для фізичних осіб, що мають дохід тільки від заробітної платні, подання річної податкової декларації є необов'язковим.

Податкова декларація зазвичай заповнюється та надсилається в електронному вигляді – через інтернет за допомогою форм, які знаходяться у відкритому доступі на офіційних сайтах податкових органів, через спеціально створені електронні кабінети платників податків або через спеціальне податкове програмне забезпечення.

Так, в Ірландії з 2000 року була впроваджена так звана система ROC – Служба доходів онлайн. У Люксембурзі формуляри податкових декларацій викладені на урядовому порталі, і кожен, хто має ідентифікаційний номер платника, може ними скористатися. Словенія впровадила систему електронної податкової звітності в 2003-му році. Спочатку системою могли користуватися лише компанії, а згодом – всі громадяни для декларування доходів. У Данії для подання декларацій в електронному вигляді платники можуть скористатися не лише електронною поштою або Інтернетом, а й телефоном. У цій країні податкові декларації заповнюються податковими органами (попереднє заповнення), а далі система надсилає їх платнику для внесення поправок поштою, через Інтернет або просто через систему голосової відповіді. У Словаччині електронні послуги надаються через електронний портал податкової адміністрації.

Форми декларацій передбачають як урахування доходів платника податків, так і певних видів витрат, а також відомостей про наявність пільг та фактів, що підтверджують право платника на окремі компенсації від держави. Через складність заповнення таких форм платники податків часто використовують послуги податкових консультантів або встановлюють платні податкові електронні сервіси. У деяких країнах строки подання декларацій, у разі необхідності в послугах консультантів, змінюються. Крім того, поширеною в країнах Європи є практика подовження строку подання податкових декларацій через пандемію коронавірусу².

Оскільки податкові служби країн Європи мають широкий доступ до державних реєстрів та відомостей із фінансових установ, інформацію з декларації, зазвичай, не потрібно підтверджувати додатковими документами. Однак контролюючий орган має право витребувати у платника податків будь-який документ, що підтверджує певні дані (зазвичай це стосується видатків). Разом із декларацією платник податків може подати заяву на перерахування частини його

² Наприклад, у Німеччині встановлено такі строки на найближчі роки: для подання податкової декларації без допомоги податкового консультанта – за 2021 рік до 31 жовтня 2022 р.; на 2022 рік до 2 жовтня 2023 р.; за 2023 рік до 2 вересня 2024 р.; з допомогою податкового консультанта – до 31 серпня 2023 р., до 31 липня 2024 р. та 2 червня 2025 р. відповідно (на 2024 рік – до 30 квітня 2026 р.).

податку (1–3 відсотки залежно від країни) громадським інституціям (організаціям) – наприклад, благодійній організації, політичній партії чи церкві.

На підставі поданої декларації або самостійно платник податків або податкова адміністрація або відповідне програмне забезпечення розраховує суму податку, яка має бути сплачена (у більшості країн підтверджується офіційним повідомленням податкового органу). Національним законодавством встановлено строк сплати податків, які можна сплатити через відповідну електронну систему або в загальному порядку з банківського рахунку. У разі несвоєчасної сплати контролюючий орган може списати суму податку з рахунку платника самостійно.

ПДФО зазвичай сплачується авансовими платежами (іноді в разі досягнення певного рівня). На власний розсуд платник податку може сплатити податок у сумі більшій, ніж визначено у його декларації. Після заповнення наступної податкової декларації та визначення оподатковуваного річного доходу за минулий рік податковий орган визначає заборгованість або, навпаки, переплату податку і, відповідно, стягує недоплату або повертає надмірно сплачену суму. В окремих країнах сума надмірно сплаченого податку не повертається, а зараховується на майбутні періоди.

У більшості країн оподатковуються пасивні доходи, зокрема дивіденди та відсотки. Наприклад, Австрія, Бельгія, Франція та Швеція оподатковують дивіденди за ставкою 30 %. Крім цього, фізичні особи сплачують податок із доходів від продажу майна, спадщини, подарунків та деякі інші. Наприклад, у Португалії податок з продажу нерухомого майна сплачується за ставкою 28 %, а в Угорщині – за ставкою 15 %, але лише у разі, якщо фізична особа отримує прибуток з такого продажу. Податок від спадщини часто залежить від ступеня спорідненості спадкоємця. Названі податки справляються зазвичай одноразово за фактом виникнення відповідного зобов'язання. Специфічні податки (включаючи податок на багатство або надприбуток, про який вже йшлося) справляються раз на рік за підсумками року.

Ураховуючи складність заповнення декларацій, а також необхідність правильного спрямування податків (особливо, що стосується бюджетів країн із федеративним та конфедеративним устроєм), податкові служби намагаються «спростити життя» платникам податків. Так, в Італії створено спеціальний підрозділ, який займається розподілом надходжень від податків між різними рівнями бюджету. У Швеції кожен платник податків має свій особистий податковий рахунок, за дебетом якого відображаються нараховані податки, а за кредитом, відповідно, – суми переплат. Сплата податку здійснюється на єдиний рахунок і єдиним податковим дорученням, а спеціальний відділ податкової служби розподіляє суми сплачених податків відповідно до нарахувань за окремими видами податків, які відображені на особистому рахунку платника.

Податкові органи Швеції направляють платникам податків уже заповнені податкові декларації на підставі наявних у них даних про доходи платника

податку та суми сплачених ним податків. Платник підписує декларацію якщо погоджується із зазначеними в ній даними, або представляє свої заперечення і поправки.

Що стосується систем контролю, загальними ознаками їх ефективності є:

- створення дієвої структури податкового відомства з орієнтацією на ідентифікацію категорій платників податків;
- постійна робота з населенням, пов'язана з ознайомленням з податковою справою, допомога із заповненням звітів, декларацій, інших документів;
- наявність ефективного механізму відбору платників податків для здійснення перевірок;
- застосування форм, прийомів і методів податкових перевірок, що базуються на уніфікованій комплексній стандартній процедурі організації контрольних перевірок та стабільній законодавчій базі, що надає органам податкової служби широкі повноваження в галузі податкового контролю;
- використання системи оцінювання роботи податкових інспекторів, що дає змогу об'єктивно врахувати результати роботи кожного з них, ефективно розподіляти їх робоче навантаження.

Перевірки здійснюються шляхом застосування переважно ризик-орієнтованого підходу за двома напрямками – перевірка власне змісту декларацій та виїзні перевірки.

Процедури податкового контролю зазвичай жорстко врегульовані, – наприклад, у таких країнах, як Німеччина та Швеція. Податкові перевірки здебільшого плануються з перспективою на дво- або трирічний період. Під час організації перевірки враховуються як якісні, так і кількісні характеристики платників податків. Податковий контроль може здійснюватися на різних рівнях управління – як на місцевому, так і на регіональному. У таких країнах, як Німеччина, Італія, Іспанія, Великобританія, є структурні підрозділи податкового контролю на національному та місцевому рівнях. У Канаді, Нідерландах, США, Ірландії групи платників визначаються на державному рівні, але контролюючі органи діють на рівні регіональних утворень.

Податкові служби в європейських країнах значною мірою наділені повноваженнями правоохоронних органів. Органи податкових розслідувань є спеціалізованими поліцейськими службами, які часто використовують під час проведення фінансових розслідувань негласне спостереження, опитування свідків із оточення підозрюваної особи, перевірку поштових відправлень і прослуховування телефонних розмов; залучення платних інформаторів. Співробітники органів податкових розслідувань можуть проводити розслідування негласно, використовуючи як прикриття документи різних урядових і приватних організацій. Наділення податкових служб деякими правами і функціями правоохоронних органів, зокрема створення в межах цих служб підрозділів податкових розслідувань, які використовують специфічні методи роботи, дає

змогу істотно підвищити ефективність фінансового контролю у сфері оподаткування.

Під час застосування відповідальності за податкові правопорушення, на відміну від більш жорсткого американського (або західного) підходу, у країнах ЄС використовується більш демократичний превентивний метод, спрямований на гармонізацію взаємовідносин між платниками податків і податковими органами. За такого підходу кримінальні покарання можуть замінюватися штрафами та різними видами доплат до податків, розмір яких встановлюється контролюючими органами.

II. Німеччина

Аналог нашого ПДФО – податок на прибуток (Einkommenssteuer) у Німеччині має прогресивну систему, ставки податку залежать від різних чинників, зокрема: платник податків одружений чи ні (дозволяє ранжувати дохід однієї особи чи сім'ї), наявність у платників дітей та їх кількість, проживання парою або поодино, наявність кількох робіт тощо. Виходячи з них, кожного платника податків зараховують до однієї з 6 груп, яка визначає можливість отримання пільги на сплату податку. Ставка ПДФО залежить від доходу – від 0 до 45 %.

Існує особлива форма податку на прибуток – податок на заробітну плату (Lohnsteuer). Працедавець автоматично утримує його з заробітної плати й перераховує до податкової інспекції. При цьому враховуються неоподаткований мінімум і сімейний стан працівника (а разом з ним і клас оподаткування). Відповідно, працівники за наймом, які отримують доходи тільки від заробітної плати, не зобов'язані заповнювати річну податкову декларацію.

Однак насправді більшість працюючих мають (або хочуть) її заповнювати, аби мінімізувати податкове навантаження. Наприклад, декларація заповнюється, якщо подружжя працює та обирає поєднання класів оподаткування; один із подружжя зареєстрував в податковій інспекції неоподатковуваний мінімум, наприклад, за навчання, інвалідність або транспортні витрати; є додаткові доходи без утримання податку на заробітну плату, наприклад, за оренду квартири, і ці доходи перевищили 410 євро на рік; отримана заробітна плата від кількох роботодавців, і вона не оподатковувалася; отримана компенсація заробітної плати, наприклад, допомога з догляду за дитиною, через непрацездатність чи з безробіття, є нерозподілені збитки минулих років тощо.

Особи, які не мають роботодавця, самі себе забезпечують роботою (фрілансери, підприємці, люди творчих професій тощо), самостійно подають річні податкові декларації. На деяких пенсіонерів також може поширюватись обов'язок подання податкової декларації (наприклад, якщо цього вимагає податкова інспекція або сукупний дохід перевищує основний неоподатковуваний мінімум).

Поряд із податком на прибуток із доходів громадян у деяких регіонах вираховуються 5,5 % як податок на солідарність та 8 % або 9 % – як церковний

податок. Оподаткування доходу резидентів відбувається з усіх джерел, зокрема й з доходу, отриманого за кордоном.

Детально податок на прибуток регулюється відповідним Законом³.

Окремі доходи не обкладаються податком на прибуток, наприклад, допомога з догляду за дитиною, допомога з безробіття чи стипендії. Не сплачують податок ті, хто працює на мініпідприємствах або чий дохід не перевищує основний неоподатковуваний мінімум. Основний неоподатковуваний мінімум коригується щороку. Платники податків також можуть вираховувати з доходу рекламні витрати (пов'язані з професійною діяльністю, наприклад, поїздками на роботу, освітою і підвищенням кваліфікації), особливі витрати (приватні витрати, наприклад, пожертвування, внески до системи медичного страхування й страхування на випадок втрати дієздатності чи витрат на догляд за дитиною) та непередбачувані витрати (наприклад, через хворобу).

Податкову декларацію може подати кожен, заповнивши її самостійно (або з членами сім'ї) чи за допомогою податкових консультантів. Подати податкову декларацію можна виключно в електронному вигляді, зокрема, на офіційному порталі elster.de. Декларація подається до 31 липня наступного року. Якщо складанням податкової декларації займається податковий консультант, то останнім днем подання буде останній день лютого вже після наступного року. У виняткових випадках можна подати до податкової інспекції письмову заяву з проханням про продовження терміну подання податкової декларації, яку необхідно переконливо обґрунтувати та вказати нову дату подачі податкової декларації. Проте податкова інспекція не зобов'язана давати на це згоду.

Якщо термін подання податкової декларації необґрунтовано пропущено, податкова інспекція може встановити пеню за прострочення платежу. Чи це буде зроблено, вирішується індивідуально, але якщо прострочення більше ніж 14 місяців після закінчення року, за який подається декларація, сплата пені обов'язкова. Окрім того, податкова інспекція може призначити адміністративний штраф у розмірі від 100 до 500 євро. Питання контролю та відповідальності визначаються законом про порядок стягнення податків, зборів та мит⁴.

Розмір податку на прибуток залежить від загального прибутку фізичної особи (розрахованого із особистої або спільної декларації). Якщо передбачувана сума податку на прибуток становитиме менше 400 євро на рік або дохід менше встановленого в Німеччині неоподаткованого мінімуму, вносити авансові платежі не потрібно. В інших випадках авансові платежі сплачуються до 10 березня, до 10 червня, до 10 вересня і до 10 грудня. Про суму податку податкова інспекція інформує поштою (або за заявою – в інший спосіб). Після подання наступної податкової декларації за рік робиться розрахунок та вказується

³ Einkommensteuergesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/index.html>

⁴ Abgabenordnung (AO). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/ao_1977/__152.html

переплата чи недоплата. Якщо є переплата, частина грошей повертається, якщо податок недоплачений – суму, якої бракує, потрібно сплатити протягом місяця.

Несплата податків, недоплата або надання неправдивих відомостей податковій інспекції визнається ухиленням від сплати податків. Особам, які ухиляються від сплати податків, загрожують штрафи, а в особливо серйозних випадках – покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років.

Система податкового контролю в Німеччині вважається однією з найбільш ефективних. У ній застосовується два основних способи відбору платників податків для проведення податкових перевірок: випадковий відбір – ґрунтується на застосуванні методів статистичної вибірки; спеціальний відбір – забезпечує вибірку платників податків, у яких ймовірність виявлення податкових порушень є найбільшою за результатами аналізу наявної в податковому органі інформації.

Із використанням даних податкових декларацій, звітності, а також інших наявних у розпорядженні податкового органу матеріалів платники податків піддаються поглибленому доперевірочному аналізу. На його основі складається програма майбутньої перевірки, яка містить основні завдання перевірки та питання, що не були вивчені під час попередніх перевірок.

Активно вживаються й заходи непрямого контролю. Зокрема, використовується апарат підслуховування і звукозапису та лабораторії, де проводяться хімічні та криміналістичні експертизи. Поліція, прокуратура, служба безпеки та громадяни можуть надавати інформацію про ухилення від сплати податків. Також у контролюючих органах у сфері оподаткування в Німеччині є можливість вилучати з банків та страхових компаній фінансові документи.

III. Польща

Загальні правила оподаткування доходів фізичних осіб у Польщі детально визначаються відповідним законом⁵. Поряд із тим існує специфічне оподаткування окремих видів доходів⁶.

Прибутковий податок у Польщі (PIT, Podatek dochodowy od osob fizycznych) має два рівня – 12⁷ та 32 відсотки. Податок за ставкою 12 % стягується з доходу, що не перевищує 120 000 злотих (з цієї суми також віднімається неоподатковуваний мінімум – 3600 злотих). Податок на перевищення цієї суми розраховується за ставкою 32 %. Доходи нижче 3600 злотих не оподатковуються, населення віком до 26 років також звільнене від необхідності сплачувати ПДФО. Платниками є резиденти та нерезиденти, що перебувають у Польщі більше 183 днів чи мають там центр життєвих або особистих інтересів.

Як і в Німеччині, у Польщі податок сплачується авансовими платежами, які розраховуються на підставі річної декларації. Оскільки авансові платежі за

⁵ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych. URL: <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000112801.pdf>

⁶ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne. URL: <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000199301.pdf>

⁷ Застосовується з 1 липня 2022 року.

найманих працівників та пенсіонерів вносяться роботодавцем (пенсійним органом), то відповідна декларація за таких осіб надсилається до податкової служби роботодавцем (пенсійним органом). Такими особами, якщо вони є резидентами Польщі, декларація може бути подана добровільно. Щодо інших платників податків, декларація може бути подана як за одну особу, так і спільна – з дружиною/чоловіком та/або з дітьми (навіть якщо діти мають власний дохід). У Польщі існують пільги в оподаткуванні, перелік неоподатковуваних доходів, а також можливість зменшити суму податкових зобов'язань на суму витрат, пов'язаних із отриманням доходу.

Декларації подаються зазвичай в електронній формі до податкової інспекції за місцем проживання в період з 15 лютого до 30 квітня року, що настає за податковим роком. Достроково подані декларації вважаються поданими 15 лютого.

Авансові внески при заповненні та наданні декларації розраховуються платником самостійно. Саме цим часто обумовлене добровільне самостійне подання декларацій найманими працівниками – оскільки роботодавець не володіє інформацією про їх податкові пільги, витрати, склад сім'ї тощо, він під час розрахунку розміру авансового внеску не враховує ці обставини, обчислюючи розмір внеску виключно із доходів «мінус» страхові внески, які за польським законодавством віднімаються обов'язково. За заявою платника податку, у разі існування сумніву, розмір авансового внеску може бути розраховано податковою інспекцією. Також інспекцією розраховується сума внеску у випадку, якщо платник не подав річну декларацію.

У Польщі авансові внески сплачуються щомісячно на індивідуальний податковий мікрорахунок. Строки сплати – до 20 числа місяця, наступного за місяцем, до якого відноситься авансовий внесок, а за грудень – до закінчення подання річної податкової декларації. До цього ж терміну мають бути сплачені податки за пасивні доходи, спадщину, від вигравів тощо.

Процедури податкового контролю застосовуються відповідно до Податкового кодексу Польщі⁸. Крім уже описаних засобів податкового контролю, у Польщі активно застосовуються так звані спеціальні процедури, зокрема, з метою визначення бази оподаткування (доходу) та виявлення доходів з незадекларованих джерел. Зазвичай перевіряється інформація, отримана в результаті вивчення документів, що знаходяться в наявності в податкових органах, та документів від продавців товарів та послуг значної вартості. У разі недоведеності джерел доходів, з яких здійснено значні витрати, стягується, зокрема, податок 75 % від перевищення витрат над доходами. Кримінальна

⁸ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971370926/U/D19970926Lj.pdf>

відповідальність за фіскальні правопорушення встановлена окремим законодавчим актом⁹.

IV. Франція

Податкова система Франції має певні значні відмінності від уже розглянутих систем оподаткування. Крім уже зазначених ознак резиденства, іноземець вважається податковим резидентом Франції у випадках, коли країна є основним місцем проживання його родини (навіть якщо ви працюєте за кордоном, а чоловік/дружина та діти живуть у Франції, ви все одно можете вважатися таким резидентом) або там знаходяться його найзначніші активи.

Прибутковий податок¹⁰ поширюється на сукупність доходів, одержаних фізичною особою протягом року як у самій Франції, так і за кордоном: заробітну плату, пенсію, ренту, доходи від усіх видів комерційної й некомерційної діяльності, винагороди. Платником податку вважають так звану фіскальну одиницю – сім'ю у складі подружжя та осіб, які знаходяться на утриманні. При цьому, якщо особа перебуває в шлюбі більше року, вона не має права подавати декларацію за себе окремо. Для самотніх фіскальною одиницею є відповідно сама людина.

Прибутковий податок справляється із осіб, дохід яких перевищує неоподатковуваний мінімум. Одна з особливостей французького прибуткового оподаткування полягає в системі так званих коефіцієнтів. Самотні платники без дітей мають коефіцієнт 1, подружжя без дітей – 2, подружжя з однією дитиною – 2,5, з двома дітьми – 3 тощо. Передбачена й низка податкових пільг – урахування витрат на отримання доходу, аліментів на дітей, витрат на утримання літніх людей, пільги у зв'язку із застосуванням енергозберігаючих технологій тощо.

Податкові резиденти сплачують французькі податки з доходів за прогресивною шкалою від 0 до 45%¹¹ (плюс додатковий податок у розмірі 3 % на частку доходу, що перевищує 250 000 євро для однієї особи та 500 000 євро для подружньої пари, або 4 % для доходу, що перевищує 500 000 та 1 мільйон євро відповідно). Нерезиденти сплачують податок з доходу, отриманого у Франції, за мінімальною податковою ставкою 20 % для доходу з французького джерела до 27 519 євро та 30 % для доходу вище цієї суми.

З 2019 року декларації подаються переважно в електронній формі. Уперше її можна створити на сайті FranceConnect або звернувшись до податкової інспекції електронною поштою після заповнення форми, доступної в розділі «Контакт» на сайті impots.gouv.fr. Онлайн-декларація відразу буде попередньо заповнена, і все, що потрібно зробити, – це перевірити сімейний стан, адресу та заповнені суми. За необхідності дані можна виправити прямо в проекті. Декларацію мають подавати

⁹ Kodeks karny skarbowy. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000859>

¹⁰Code général des impôts. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069577?etatTexte=VIGUEUR

¹¹ IMPOTS. What's the tax scale on income? URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1419?lang=en>

всі фізичні особи, незалежно від наявності доходу (за найманого працівника це може робити роботодавець).

Авансові внески стягуються щомісячно. З 2019 року на території всієї Франції використовується система Pay-As-You-Earn (PAYE). З її допомогою фізична особа оподатковується за всіма видами податків та джерел доходу у вигляді щомісячних платежів. Дохід, що підлягає внесенню до PAYE, також включає дохід після виходу на пенсію, дохід за кордоном, відпустку (наприклад, у зв'язку з хворобою чи вагітністю й пологами) і дохід від оренди. Водночас заборгованість за податками можна сплатити й іншими способами (до 300 євро навіть у тютюновому кіоску¹²). Оскільки фіскальною одиницею є родина, платники податків можуть подати до податкової інспекції заяву про стягнення податків з одного чи з усіх платників, а також зобов'язані повідомляти про зміни у складі родини протягом 60 днів. У разі, коли податки не стягуються автоматично, платежі мають бути сплачені до кінця місяця, наступного за місяцем, за який вони нараховані.

За несвоєчасне подання декларації, крім стягнення податку, накладається штраф у розмірі 0,75 % на місяць (9 % на рік), а якщо дохід прихований навмисне з метою ухилення, штраф складає від 40 % до 80 % від суми податку. При серйозних порушеннях (фальсифікація документів тощо) передбачається кримінальна відповідальність аж до тюремного ув'язнення.

Система податкового контролю ґрунтується на широкій автоматизації процесу та тісній співпраці низки організацій: фіскальних органів, жандармерії, митниці, спецслужб, «Газ де Франс», «Електрісіте де Франс» тощо. Крім того, фіскальні органи Франції мають доступ до інформаційної бази комерційних банків, що дає їм змогу отримувати відомості про всі відкриті рахунки фізичної особи та про перекази великих грошових сум. Також доступні бази даних про всі угоди, пов'язані з придбанням рухомого та нерухомого майна, а також антикваріату, коштовностей та інших дороговартісних товарів. Побудована таким чином система дає змогу виявляти ймовірних порушників податкового законодавства та кандидатів для посиленого контролю декларацій, створювати передумови для невідворотності покарання за податкові правопорушення.

У кожному податковому департаменті створено окремий податковий центр, який несе відповідальність за належну організацію податкових перевірок, розглядає дані податкових декларацій, поданих у добровільному порядку, а також направляє податкові повідомлення платникам. Податкові працівники в таких центрах здійснюють два види контролю: на своїх робочих місцях вони проводять роботу з деклараціями (камеральний контроль) та контроль із виїздом на місце (за наявності серйозних підстав для підозр у приховуванні великих сум доходів).

¹² IMPOTS. Where and how do I pay my taxes as a non-resident ? URL: <https://www.impots.gouv.fr/international-particulier/questions/where-and-how-do-i-pay-my-taxes-non-resident>

У 2022 році в 9 регіонах Франції податкова служба експериментально використала штучний інтелект. Метою була перевірка незадекларованих басейнів у приватних маєтках, власники яких таким чином уникають сплати податків. Програма опрацювала дані й самостійно виявила понад 20 000 порушників, що допомогло поповнити бюджет на 10 млн євро. На сьогодні програма доопрацьовується, після чого вона має запроваджуватися в усіх адміністративних суб'єктах¹³.

Висновки. Незважаючи на певні відмінності, наведені приклади наявно ілюструють узагальнену модель самостійної сплати податків фізичними особами в країнах Європейського Союзу.

На нашу думку, аналізуючи зіставлення європейських систем оподаткування доходів фізичних осіб із відповідним оподаткуванням в Україні, необхідно звернути увагу на такі суттєві відмінності.

1. Прогресивне оподаткування як один із основних елементів реалізації принципу соціальної справедливості. Через існування єдиної ставки ПДФО в Україні експертами неодноразово наголошувалося, що найбільш несприятливо для населення несе найбільший податковий тягар¹⁴.

2. Усеохоплююче декларування доходів населення. Незважаючи на те, що за найманих працівників дані про доходи надають роботодавці, податкова інспекція має інформацію щодо доходів усього (або майже всього) населення. Поряд із даними про витрати, така інформація дозволяє забезпечити ефективний податковий контроль.

3. Реальні податкові пільги. Платники податків у Європі зацікавлені декларувати свої доходи та витрати, оскільки це дозволяє мінімізувати податкове навантаження. В Україні податкова соціальна пільга та можливі податкові знижки не відповідають економічним реаліям сьогодення, а складність їх отримання не заохочує громадян декларувати свої доходи.

4. Спільне з членами сім'ї декларування є одним з елементів реалізації принципу соціальної справедливості. Такий підхід, поряд із реальними податковими пільгами, дозволяє забезпечувати також певні регулюючі функції податків, зокрема, стимулюючи народжуваність, піклування про літніх людей тощо.

5. Ефективний податковий контроль. Наявні в Євросоюзі форми і методи податкового контролю дозволяють результативно використовувати матеріальну базу податкової інспекції та поповнювати державний бюджет. Застосування непрямих методів контролю забезпечує виявлення податкових порушень, а невідворотність відповідальності дисциплінує платників податків. Натомість в

¹³ У Франції податкова ловить ухилянтів за допомогою Google: як це працює. URL: <https://zaborona.com/u-francziyi-podatкова-lovyt-uhylyantiv-za-dopomogoyu-google-yak-cze-praczuuye/>

¹⁴ Левову частку податків в Україні платять найбільш несприятливо. Як це змінити? URL: <https://texty.org.ua/articles/103248/levovu-chastku-podatkov-v-ukrayini-platyat-najbidnishi-yak-ce-zminyuty/>

Україні масово не сплачуються податки, наприклад, від доходу з оренди житлової нерухомості, а контроль в цій сфері майже не здійснюється.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*